

Kamp Heemse

Een van de 64 kampen van de Nederlandsche Arbeids Dienst

E. Wolbink

'Ick Dien' eigen land en volk. Met dit devies werden jonge mannen gedurende de bezettingsjaren 1940-1945 verplicht een halfjaar deel uit te maken van de Nederlandsche Arbeidsdienst (NAD). Velen van hen waren oud-militairen en ze werden tewerkgesteld in Nederland. Ze werkten in tegenstelling tot de Arbeitseinsatz niet in de Duitse (oorlogs)industrie. De Duitsers probeerden wel binnen de NAD medestrijders voor hun leger te rekruteren. De voormalige gemeente Hardenberg telde twee NAD-kampen, in Bergentheim en in Heemse. Over de laatste gaat deze bijdrage.

In het kort

De Arbeidsdienst is ontstaan uit de Opbouwdienst. Die dienst was op 15 juni 1940 opgericht door Rijkscommissaris Seyss-Inquart. Soldaten die uit krijgsgevangenschap terugkeerden, werden door de bezettende macht verplicht om bij de opbouwdienst te gaan. Op die manier konden ze worden ingezet bij de wederopbouw van het voor een deel kapotgeschoten Nederland. Zij werden bijvoorbeeld aan het werk gezet bij het opruimen van de puinhopen van het zwaar gebombardeerde Rotterdam of bij het herstel van vernielde viaducten en vliegvelden. Dat werk kon vanzelfsprekend rekenen op sympathie van de Nederlandse bevolking. Binnen het jaar echter werd de Opbouwdienst vervangen door de Nederlandsche Arbeidsdienst, waarbij al snel duidelijk werd dat het een onderdeel was van een geraffineerd plan van de Duitsers om de jongens voor te bereiden op de verplichte militaire dienst. Alle jongemannen die bijna achttien jaar werden, kregen een oproep voor een keuring. Meestal werden ze goedgekeurd en vervolgens werd hun opgedragen om in een bepaald kamp te verschijnen. Ze maakten vanaf dat moment deel uit van een vrijwillig leger zonder wapens. Hun dag begon al om half zes 's ochtends. Na het sporten en het ontbijt werd geëxerceerd en er werden

Een van de symbolen van de Nederlandsche Arbeidsdienst: met een opkomende zon, een schip en een korenaar.

Uit een brochure van de N.A.D., anno 1942: 'Na het wekken, de ochtendsport. Lichaam en geest worden wakker, de dienst kan beginnen.'

vlaggenparades gehouden. Daarna ging men naar het werkobject, waar de jonge arbeidskrachten werden ingezet bij het ontginnen van heidevelden of het rooien van aardappelen. Er werd flink propaganda bedreven, waardoor werkloze jongemannen zich vrijwillig aanmeldden zodat ze verzekerd waren van hun eerste levensbehoeften. Zodra een jongeman zijn halfjaar durende dienst erop had zitten, moest hij er uit of hij kon bijtekenen. In dat laatste geval kreeg hij er een rang bij en behoorde voortaan tot het zogenaamde kader. Aanvankelijk bestond de NAD uit vrijwilligers, maar op 1 april 1942 werd de dienst verplicht gesteld voor alle jonge mannen van 18 tot 23 jaar. Vanaf die datum werden bepaalde categorieën verplicht opgeroepen. In 1943 moest zelfs een gehele jaarlichting (1925) eraan geloven. Er zijn in totaal circa 50.000 arbeidsmannen in dienst geweest.

De Hardenbergse situatie

Gerrit Oprel, de burgemeester van Ambt Hardenberg, rapporteerde in september 1940 – enkele maanden na de Duitse inval – dat er in zijn gemeente nog geen detachement van de Opbouwdienst geleverd was. Wel gaf hij aan vernomen te hebben dat het in de bedoeling lag om met ingang van 24 september circa vijftig personen, behorende tot de Opbouwdienst, onder te brengen in de jeugdherberg het Weidehuis in Heemse. Het was nog niet bekend welke werkzaamheden er dan verricht zouden worden. Het bureau van de leiding van de Opbouwdienst werd gevestigd bij bakker Otten in Heemse.

Op 2 december 1940 ontvingen alle burgemeesters van Nederland, dus ook die van Ambt en Stad Hardenberg, een circulaire van de commandant van de Opbouwdienst, J.N. Breunese, waarin hij aankondigde dat er onder zijn leiding begonnen was met de voorbereidingen om te komen tot de oprichting van een Arbeidsdienst. Daarin zouden alle jongemannen van Nederlandse komaf en van een goed zedelijk gedrag een verplichte dienstdienst van een half jaar moeten volbrengen. Dat gold voor alle mannelijke ingezetenen die in het dienstjaar negentien jaar werden. Het doel was om deze jongemannen onder te brengen in zogenaamde legeringscentra, kampen dus waarin ze onder Nederlandse leiding moesten samenleven. Met eenvoudige arbeid aan civiel- en cultuurtechnische werken in het land zouden ze worden gevormd tot mannen die begrip hadden voor de noodzaak van orde, regelmaat en tucht, van saamhorigheid en gemeenschapszin, als pijlers van een eensgezind en krachtig Nederland. Een belangrijke passage in de circulaire luidde: *Zij zullen voor korten tijd, alvorens weder in het maatschappelijk leven hun intrede te doen, zelf een kleine volksgroep vormen en daarin de eenvoudige, doch onaantastbare beginselen beleven, die ten grondslag moeten liggen aan ons volksbestaan, waarin geen plaats mag zijn voor die tegenstellingen en splitsingen, voortkomende uit verschillen in afkomst, geloof en geestesrichting, welke de eendracht van ons volk*

zouden kunnen schaden. Verder werd hun de kennis van de 'waarachtige waarden' van ons eigen land bijgebracht, maar ook de schoonheid van het Nederlandse lied en de zegen van het werken op het eigen land. Lessen, arbeid, sport, zang, exercities en een nuttig gebruik van eigen tijd zouden elkaar harmonisch afwisselen, om de jongemannen te maken tot 'ware Nederlanders' die mee konden bouwen aan de toekomst van het 'dierbaar vaderland'. Maar omdat het nog

Dit affiche, op groot formaat, is bewaard gebleven in het archief van de gemeente Ambt Hardenberg 1914-1941, toegang 027, inv.nr. 381.

niet mogelijk was om aan alle jongemannen onderdak te bieden – de kampen waren namelijk nog niet opgeleverd – werd de arbeidsdienst voorlopig op basis van vrijwilligheid ingesteld.

De animo om zich vrijwillig voor de dienst te melden was nergens heel groot, maar in Hardenberg was die minimaal. Eind januari 1941 meldde de waarnemend burgemeester namelijk dat hij nog altijd geen vervoerbewijzen had kunnen verstrekken aan vrijwilligers voor de arbeidsdienst en dat er slechts één jongeman zich had aangemeld. Commandant Breunese klom vervolgens weer in de pen en schreef een brief aan alle mogelijke vrijwilligers, de jongemannen van de lichter 1941. Vanwege het wervende karakter en om de tijdgeest te kunnen weergeven, volgt hierna de verkorte inhoud van die brief:

‘Gij zult verbaasd zijn, dat ik mij met dezen aanhef tot u wend. Er is immers geen Nederlandsche weermacht en dus geen lichter meer, waarin gij uw dienstplicht moet gaan vervullen. Ik kom echter op een geheel ander gebied een beroep op uw medewerking doen. Een gebied, waarin gij enerzijds veel zult kunnen leren ten nutte voor uw verder leven, anderzijds reeds aanstonds actief zult kunnen werken ten bate van uw vaderland. Sinds 15 mei 1940 zijn vele maanden verlopen. Maanden, waarin ons landje verder is meegesleurd in den groten maalstroom der beroeringen. Hoe zwaar de omstandigheden ook zijn, ons dierbaar vaderland mag en kan niet verloren gaan, indien een ieder zijn plicht blijft vervullen en alle Nederlanders er naar streven om eensgezind de moeilijkheden het hoofd te bieden. Veel zal in komende tijden van u gevegd worden, want gij behoort tot de jeugd op wier schouders de toekomst van Nederland voor een deel zal rusten. Gij zult daarom niet slechts moeten werken, gij zult moeten samenwerken, eendrachtig met vreugde en trots. Wilt gij leeren, welk een kameraadschap deze samenwerking kan geven, hoeveel kracht daarvan kan uitgaan, hoeveel vreugde ook het eenvoudigste werk, gezamenlijk en ten nutte van uw land en volk verricht, u zal schenken? Wilt gij een gezamenlijk

Het roodomlijnde gedeelte op dit kaartje betreft het terrein ten noorden van de Ommerweg waarop de barakken van de Nederlandsche Arbeidsdienst werden gebouwd, anno 1941.

NAD Kamp Heemse

Het college van Ambt Hardenberg werd in een brief van 21 januari 1941 verzocht om medewerking te verlenen aan de bouw van een barakkenkamp voor legering van de Arbeidsdienst. De Rijksgebouwendienst had het oog laten vallen op een perceel grond ten noorden van de Ommerweg, gelegen in het aan te leggen recreatieoord tussen de huidige Bosweg en De Riet. Vanwege de grote spoed die er was om de Arbeidsdienst te kunnen installeren, werd verzocht om zo snel mogelijk aan te geven of de gemeente bereid was een gedeelte ervan voor een periode van vijf jaren te verhuren. De gemeenteraad besloot tien dagen later om het bewuste perceel, ter grootte van circa twee hectare, met ingang van 1 april onderhands te verhuren tegen een prijs van 50 gulden per hectare per jaar. Begin april werd gemeld dat de barakken, bestemd voor de kampen bij Heemse en Bergentheim, per binnenvaartschip waren verscheept en afgeleverd. De mannen konden vervolgens aan de slag door de uit Duitsland afkomstige bouw pakketten in elkaar te zetten. Alle NAD-kampen kenden dezelfde inrichting. Ook in Heemse werden tien werkersbarakken – twee keer vijf

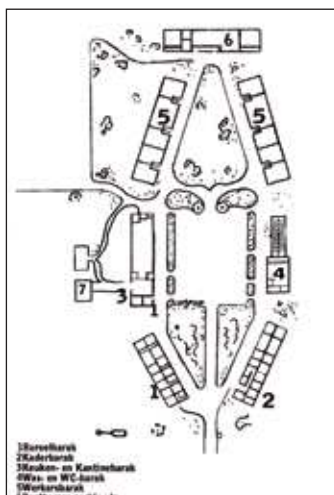
geestelijk en lichamelijk versterkend kampeven medemaken, waarin gij zult worden gevormd tot een Nederlander, die zijn plaats in de maatschappij waard zal zijn? Natuurlijk wilt gij dat! Welnu, lees nog eens de ingesloten folder, vult het aanmeldingsformulier in en verzend dit in de bijgaande enveloppe. Voeg u op deze wijze bij de vrijwillige lichter 1941 van den Nederlandschen Arbeidsdienst. Gij zult er uw vaderland en uzelf een dienst mede bewijzen.’

stukks onder één dak – en twee kaderbarakken gebouwd en verder een barak voor de toiletten en wasplaats en een vrijstaande garage.

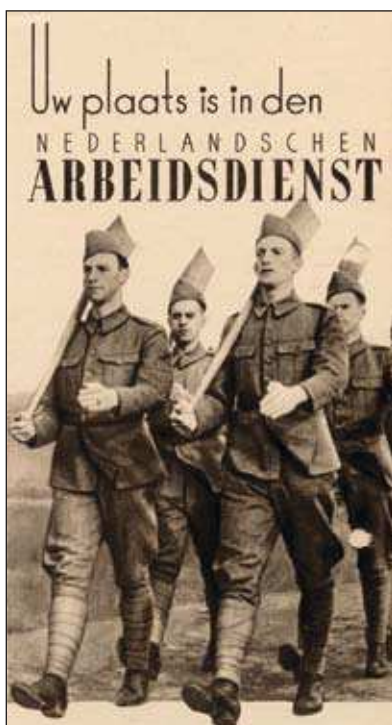
In de keuken- en kantinebarak werden grote ketels geplaatst, waarin het eten voor de manschappen kon worden bereid: twee ketels van 100 liter, een ketel van 80 liter en een ketel van 150 liter inhoud. De arbeiders konden slapen in kribben op strozakken of stromatrasen en een deel van het hogere kader kon gebruik maken van de luxere spiraalbedden en kapokmatrassen.

Vanzelfsprekend moest het kamp ook van stroom worden voorzien. De kosten van de aanleg van het netwerk, het bouwen van een transformatorhuisje en de aansluiting op het bestaande elektriciteitsnet werden geraamd op ruim tienduizend gulden. Het is aardig om te lezen wat men in die tijd rekende voor de levering van stroom. Aan vast recht betaalde men 30 gulden per maand en voor het huren van de meter werd nog eens f. 2,50 berekend. De eerste 3000 kilowattuur werd gerekend tegen acht cent per eenheid en alles wat men meer gebruikte, zou vijf cent per kilowattuur kosten. Er werd een bovengrondse aluminiumleiding aangelegd vanaf de sectiekast, staande bij de hervormde school in Heemse, naar het kamp. Het transformatorhuisje werd zo goedkoop mogelijk gebouwd, omdat het toch geen lange levensduur zou kennen. Door het huisje niet van steen maar van hout te bouwen en door het op te richten aan het einde van een hoogspanningskabel – waardoor men met de helft van de ruimte kon volstaan – werd flink bezuinigd. De IJsselcentrale moest verschillende kampen in de provincie aansluiten en daarom besloot de Rijksgebouwendienst om het huisje zelf te bouwen. Omtrent de juiste situatie van het barakkenkamp, de aanvang van de bouw en verdere bijzonderheden; zou het gemeentebestuur worden geïnformeerd door ir. J.L. Witte van de Rijksgebouwendienst. Op kosten van het rijk werd een driehonderd meter lange, uit veldkeien bestaande, weg aangelegd vanaf de Ommerweg naar het kamp.

De standaardindeling van een kamp.

Aan de hand van dit soort folders probeerde commandant Breunese jongelieden te enthousiasmeren om zich vrijwillig te melden voor de Arbeidsdienst.

Op 1 juli 1941 bleek nog niet alles gereed te zijn, maar het kamp was wel al in gebruik genomen. Op die datum verzocht E.M.F. Blom, onderhophman en waarnemend afdelingscommandant van Kamp Heemse, of men het zogenaamde plantsoenterreintje, gelegen tegenover het kamp, mocht gebruiken voor gymnastiek in de open lucht, omdat de daarvoor bedoelde barak nog niet klaar was. Het plantsoen maakte deel uit van het recreatieoord en werd gebruikt voor de gemeentelijke kwekerij. De opbrengst was echter zo gering geweest dat de gemeente het in voorgaande jaren al gratis had afgestaan aan omwonenden om er een geit op te laten grazen. De gemeente besloot het terreintje voor een rijksdaalder per half jaar te verhuren aan de NAD.

Zoals gezegd werd het tot dan toe vrijwillige karakter van de Arbeidsdienst in april 1942 gewijzigd in een verplichte dienst, te vervullen door alle jonge Nederlanders. De kampen in Bergentheim en Heemse waren beide ingedeeld bij het dertiende korps in het vierde district. De jongemannen verrichtten ontginningswerkzaamheden, maar ook werden ze vanaf het moment dat de aardappeloogsttijd was aangebroken ingezet bij het 'aardappelkrabben'. In een

oud donkergroen legeruniform, met een schop over de schouder, marcheerden de jongemannen 's ochtends vroeg in ganzenpas van het kamp naar de werkerreinen en 's avonds keerden ze vermoeid weer terug in hun barakken. Eind 1942 ontving het gemeentebestuur van Hardenberg een lijst van personen die werden opgeroepen om zich te melden voor de verplichte arbeidsdienst. Uit de achttienjarige inwoners werden de volgende jongemannen uitgeloot. Zij moesten zich begin 1943 melden in de verschillende kampen:

Derk Bos, geb. 22-10-1924,
 Brucht, oproep voor kamp Gasselte
 Albert de Bruijn, geb. 02-10-1924,
 Bergentheim, oproep voor kamp Gaasterland
 Johannes Eikendal, geb. 28-11-1924,
 Hardenberg, oproep voor kamp Zweeloo
 Dirk Fraterman, geb. 19-10-1924
 Slagharen, oproep voor kamp Gasselte
 Hermannus Hudepohl, geb. 19-11-1924,
 Slagharen, oproep voor kamp Westerbork
 Jan Huisman, geb. 25-10-1924,
 Mariërborg, oproep voor kamp Gasselte
 Hendrik Kampherbeek, geb. 15-11-1924,
 Heemse, oproep voor kamp Gasselte
 Johannes Hendrikus Kloppenburg, geb. 13-10-1924,
 Slagharen, oproep voor kamp Gasselte
 Jan Roelof Kosse, geb. 01-10-1924,
 Slagharen, oproep voor kamp Gasselte
 Derk Lassche, geb. 10-10-1924,
 Bergentheim, oproep voor kamp Westerbork
 Willem Lennips, geb. 04-10-1924,
 Venebrugge, oproep voor kamp Gasselte
 Hendrik Mulder, geb. 05-10-1924,
 Bergentheim, oproep voor kamp Gasselte
 Albertus Nieuwenhuis, geb. 26-10-1924,
 Bergentheim, oproep voor kamp Gaasterland
 Johannes Gerhardus Otten, geb. 20-11-1924,
 Brucht, oproep voor kamp Westerbork
 Wicher Pullen, geb. 24-11-1924,
 Brucht, oproep voor kamp Westerbork
 Hendrik Jan Schonewille, geb. 11-10-1924,
 Bergentheim, oproep voor kamp Gasselte
 Egbert Smit, geb. 16-11-1924,
 Slagharen, oproep voor kamp Westerbork
 Gerrit Jan Spijker, geb. 12-12-1924,
 Bergentheim, oproep voor kamp Ommen
 Albert Jan Westenbergh, geb. 16-10-1924,
 Brucht, oproep voor kamp Gasselte
 Roelof ter Wijlen, geb. 09-10-1924,
 Brucht, oproep voor kamp Gasselte

In 1943 verzocht hopman commandant J.H.C. Valckenier Kips, namens de Nederlandsche Arbeidsdienst, om toestemming voor het aanleggen van twee schuilloopgraven in een perceel gemeentegrond, gelegen ten oosten van het NAD-kamp. Dat stukje grond leende zich prima

voor loopgraven, omdat het hoger lag dan het kampterrein en omdat het begroeid was met struikgewas en opgaand hout. De loopgraven zouden twee keer vijftig meter lang en ruim een halve meter breed worden.

Half maart 1943, min of meer op het hoogtepunt van de NAD, publiceerde de staf een volledige lijst van alle kampen met de kampnaam en de zogenaamde erenaam. Vooral die laatste toevoeging is interessant, omdat die erenaam bepaald werd door de kampleiding zelf. In de meeste gevallen werden namen van beroemde Nederlanders gebruikt, van staatslieden, schilders, schrijvers et cetera. Het geven van erenamen aan de kampen was overgenomen van de Reichs Arbeitsdienst. In onze gemeente werden de kampen 'geëerd' met de namen *Generaal van Heutz* - voor het kamp op de Boomhof in Gramsbergen -, *Joost van de Vondel* - voor het kamp op de Ossenbroek in Bergentheim - en *Johan Maurits graaf van Nassau-Siegen* - voor het kamp in het Heemserveld bij Heemse.

Ontspanning

De mannen van de Arbeidsdienst die in de kampen Heemse, Bergentheim en Gramsbergen verbleven, konden wekelijks in groepsverband gebruik maken van de Bad- en Zweminrichting 'de Marsch' in Hardenberg. De NAD had een contract met het bestuur van het zwembad afgesloten waaruit blijkt dat de jongemannen iedere zaterdag een paar uurtjes, van acht tot elf uur 's ochtends, gebruik mochten maken van de baden van de Marsch. De kosten bedroegen twaalf en een halve cent per manschap per keer. Tijdens genoemde uren was het bad gereserveerd voor de NAD en kon er verder niemand gebruik van maken. Saillant detail: het zwembadencomplex met het fraaie paviljoen was in 1934 aangelegd als werkverschaffingsproject.

Het NAD-kamp bij Heemse droeg de erenaam Johan Maurits graaf van Nassau-Siegen.

De Overval

De Hardenbergse NSB-burgemeester Overbeek rapporteerde op 30 juni 1944 aan de Commissaris van de provincie Overijssel dat daags ervoor een overval had plaats gevonden op het NAD-kamp in Heemse. Het kamp zou al worden opgeheven en in verband daarmee had het nog maar een bezetting van tien personen. De 'bewoners' van het kamp waren al overgeplaatst naar de Noordoostpolder, tegelijk met die van de kampen te Overloon-Smakt, Staphorst, Ten Arlo, Gaasterland en Odoorn. Daar konden ze aan het werk in de zware klei van de polder, terwijl ze gelegerd waren bij Lemmer en bij Urk. Maar liefst acht, met pistolen gewapende, overvallers hadden de twee wachten overvallen,

Op deze luchtfoto is het voormalig NAD-terrein rood omlijnd aangegeven.

Het is nog altijd een open gebied in het huidige Gemeentebos.

gekneveld en opgesloten. Vervolgens hadden ze de commandant van het kamp, onderhopman en oud-Oostfrontstrijder Zuidersma, in zijn bed overvallen en gekneveld. De overigen kregen er niets van mee en waren 'gewoon' blijven slapen. De overvallers gelukte het om uit de zogenaamde rustkamer een grote hoeveelheid textiel te stelen, waaronder burgerkleding, ondergoed en uniformstukken, al met al een kleine vrachtwagen vol. De drie overvallers die de onderhopman bewaakten, hadden gedurende ongeveer twintig minuten een politiek gesprek met de man gevoerd. Aan het einde van de brief aan de commissaris voegde Overbeek nog toe: *Ich möchte bemerken, dass dieses Lager ungefähr drei kilometer vom Zentrum entfernt liegt, mitten im Wald und das im ganzen Umkreis kein Haus steht.*

Anton Mussert, leider van de N.S.B., bevindt zich in de Voorstraat ter hoogte van café Leering. Hij inspecteert de 'wacht'.

De mannen die een schop presenteren, maken deel uit van de Nederlandse Arbeids Dienst.

Na de NAD

De leegstaande barakken van het in 1944 door de NAD ontruimde Kamp Heemse werden meteen na de bevrijding weer in gebruik genomen. Van 6 mei tot 24 juni 1945 werden ze namelijk ingezet als verblijfplaats voor uit Duitsland gerepatrieerde personen, onder leiding van de afdeling Hardenberg van het Rode Kruis. Dankzij bewaard gebleven correspondentie uit die tijd

- onder andere dagelijkse 'staten van vertrek' - weten we dat er honderden D.P.'s (displaced persons) kwamen en vertrokken. De geallieerden hadden in de verschillende concentratiekampen nog vele gevangenen kunnen bevrijden en die zochten hun huis en families weer op, zo goed en zo kwaad als dat ging. De repatriëringdienst, onder leiding van de heer B.J. Witpeerd uit Hardenberg, hielp hen daarbij. Er waren dagen bij dat er niemand vertrok, maar op 15 mei bijvoorbeeld waren het maar liefst 82 personen. Zodra zich nieuwe D.P.'s meldden, werden ze eerst geïnspecteerd op luizen en andere ongerechtigheden. Ze moesten namelijk 'schoon' de barakken in en schoon het kamp weer kunnen verlaten. Eind juni 1945 werd de repatriëringdienst opgeheven, omdat er zich nauwelijks nog mensen meldden die hulp nodig hadden. Vervolgens werd Kamp Heemse overgenomen door de Grenswacht 'Oldenzaal'. Op 27 juni werd een inventarisstaat opgemaakt van alle in het kamp aanwezige goederen, geregistreerd per barak. Zo weten we dat zowel de NAD als de repatriëringdienst van alles hadden achter gelaten: 58 houten kasten, 2 brancards, 126 lege benzineblikken, 28 bezemstelen, 1 mandfles vloeibare zeep, 3 zakken ongebluste kalk, 5 bussen en 1 mandfles ont-

smettingsmiddel, 1 zak ontluizingpoeder, 10 defecte accu's, 4 defecte radio's, 5 lege brandblusapparaten, 12 kolenkitten, diverse schoppen, bezems en kruiwagens, 9 kachels, 1 bad, honderden strozakken, tientallen kribben en spiraalmatrassen, tafels, krukjes en banken, 1 paard en 1 vlaggenstok.

Het Salland's Volksblad meldde op 12 oktober 1945 dat de Grenswachtdivisie was afgelost. De nieuwe bewoners van het kamp aan de Ommerweg, onder leiding van luitenant Van Baren, hadden de krant laten weten dat de vorige bewoners nogal wat spullen hadden meegenomen. Dat waren met name dingen die men niet graag miste nu de winter eraan kwam, zoals gezelschapsspelen. De krant plaatste daarop deze oproep: *Wie van de bevolking nog iets heeft om de jongens bezig te kunnen houden in de lange avonden, brenge dit naar het kamp. het zal dankbaar worden aanvaard.*

In 1948 en 1949 werden de barakken van het voormalige NAD-kamp afgebroken. De keukenbarak, de paardenstal en de kolenbergplaats konden aan de gemeente worden verkocht voor 11.600 gulden. Op 8 juli 1949 meldde het Salland's Volksblad dat een van de barakken uit het Kamp Heemse was aangekocht door de hervormde gemeente, om te dienen als eerste houten kerkgebouwtje in Radewijk. Daar heeft het dienst gedaan totdat het huidige gebouw, De Opgang, in gebruik genomen werd. De houten barak werd niet gesloopt, maar verkocht aan de familie Van der Veen. Zodoende staat tot op de dag van vandaag nog een bijna zeventig jaar oude barak van het vroegere Kamp Heemse aan de Noordoosterweg in Radewijk.

Bronnen:

- *De Nederlandsche Arbeidsdienst 1940-1945*, Willem F. van Breen, Walburg Pers, 2004
- *Gemeentearchief Hardenberg: toegang 013 archief Ambt Hardenberg, toegang 027 archief Rode Kruis afd. Hardenberg, toegang 041 Zwem- en badinrichting De Marsch*
- *Salland's Volksblad: jaargangen 1945 en 1946.*

Deze fraai vormgegeven stoel is afkomstig uit het NAD-kamp in Heemse en maakt nu deel uit van de collectie van de Oudheidkamer. In de houten rugleuning is het symbool van de NAD afgebeeld: een schop, geflankeerd door twee gestileerde korenaren en het motto 'Ick Dien'.

